

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-8>

УДК 338:005.93-049.5

JEL L23, L50

О. М. Правдивець

Наукові підходи до дослідження системи економічної безпеки підприємства

Розглянуто основні наукові засади та визначено основні наукові підходи до методології дослідження систем економічної безпеки підприємств (системний, структурний, функціональний, процесний, комплексний, організаційно-науковий, ресурсно-функціональний). Установлено, що інтеграція цих підходів дає змогу глибше зрозуміти механізми функціонування і розбудови економічної безпеки підприємств на різних рівнях. Охарактеризовано специфічні наукові підходи (захисний, конкурентний, гармонізаційний, конвергентний, динамічний, адаптаційний, діяльнісний, реактивно-ситуативний, стійкісний), притаманні розбудові методологічних засад безпекології. Доведено, що така методологія має значний науковий базис, представлений у численних працях, які детально аналізують феномен економічної безпеки на різних рівнях – від держави та регіонів до окремих організацій. Установлено, що проблематика безпекології переживає значні трансформації, що визначаються змінами в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємств в умовах щораз більшої турбулентності та динаміки. Визначено, що ці зміни викликають постійну потребу в аналізі, удосконаленні та розвитку нових підходів, механізмів та інструментів для ефективного реагування на нові загрози та виклики. Доведено, що сучасні умови інформатизації та цифровізації вимагають залучення нових інформаційно-технологічних основ до методологічного апарату, що розширює можливості та методи пізнання. Визначено, що синтез різних наукових підходів і принципів створює концептуально новий базис безпекології, який відображає необхідність всебічного та глибокого аналізу економічної безпеки підприємств, урахуовуючи їхню взаємодію з різними економічними, соціальними, політичними та технологічними системами. Установлено, що такий підхід дає змогу не лише глибоко аналізувати наявні умови та загрози, але й прогнозувати потенційні виклики та розробляти ефективні стратегії забезпечення стійкості та розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, безпекологія, цифрові технології, методологія, ефективність.

Постановка проблеми. Методологія дослідження системи економічної безпеки підприємства має значний базис наукових праць у пізнанні явищ, процесів розбудови та функціонування систем економічної безпеки на різних її рівнях: на рівні держави, регіонів чи окремих галузей і на рівні кожної окремої організації – підприємства як суб'єкта, так і об'єкта зміцнення економічної безпеки. Проте проблематика безпекології зазнає значних трансформацій, пов'язаних із самими змінами зовнішнього та внутрішнього середовища унаслідок значної турбулентності та динаміки впливів, що запускають механізм дії нових загроз і небезпек у діяльності підприємства. Загалом функціонування систем економічної безпеки, їхня дія, спрямована на захист від небезпек і загроз, має хвилеподібний динамічний характер, оскільки щораз нові загрози та виклики глобального, регіонального чи локального масштабу зумовлюють необхідність дослідження цих процесів і формування нових підходів, механізмів та інструментів протидії їм. Це актуалізує необхідність постійного вдосконалення, опрацювання, збагачення методологічного базису економічної безпеки й доводить актуальність принципу безперервності здійснення таких безпекологічних досліджень.

Формування та становлення методологічного базису безпекології засноване на застосуванні різних наукових методичних підходів, принципів дослідження системи економічної безпеки, що сформували підґрунтя цього наукового напрямку.

За найбільш узагальненим визначенням, методологія наукових досліджень є сукупністю підходів, принципів, методів, які використовують з метою формування базису наукових знань і напрацювання практичного інструментарію, які забезпечували б можливість досягання визначеної мети.

Водночас вивченню та дослідженню підлягають як загальнонаукові підходи, принципи та методи, що можуть бути застосованими в дослідженнях, так і специфічні підходи та принципи, притаманні дослідженням і розвитку безпекології.

Логіко-аналітичний методологічний апарат цих досліджень містить наукові доробки багатьох дослідників, що разом з формуванням таких засадничих принципів визначали безпекологічні особливості цієї сфери наукового пізнання.

Системність, сформованість загальних і специфічних наукових знань дає важливу якість цілісності досліджень економічної безпеки. Методологічний базис безпекології охоплює економічні, соціальні, суспільно-політичні, правові засади, до яких у сучасних умовах цифровізації всіх процесів розвитку науково-технічного прогресу долучаються інформаційно-технологічні основи, що розширюють методи пізнання і потребують формування нових принципів їх використання.

Саме синтез як базових, так і нових підходів і принципів пізнання формує концептуально новий базис безпекології в дослідженнях систем економічної безпеки підприємства. Це дає безперечні переваги не лише для формування сталої наукової парадигми нового рівня сучасного розвитку, але й дає змогу застосовувати теоретичні наукові знання на практиці в процесі розбудови та функціонування систем економічної безпеки підприємств та організацій.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі цим питанням займалася значна кількість науковців, зокрема: С. Кавун, В. Крутова, В. Рач, Л. Шемаєва, О. Шніпко, Б. Андрушків, Ю. Вовк, П. Дудкіна, Г. Козаченко, В. Пономарьова, О. Ляшенко, О. Локотецька, В. Дикань, І. Назаренко, М. Копитко, Л. Омелянович та Г. Долматова, Н. Реверчук, Л. Шемаєва, І. Хома та ін., дослідження яких ми проаналізуємо в статті. Адже, попри значний обсяг проведених наукових досліджень та отримані результати, понятійно-категорійний апарат дослідження систем економічної безпеки на мікрорівні підприємств потребує подальшої систематизації наявних і напрацювання нових наукових знань. Слід зазначити, що певною характерною особливістю запропонованих авторами специфічних наукових підходів є спрямованість їх на вирішення конкретних управлінських завдань зміцнення економічної безпеки.

Метою статті є обґрунтування наукових підходів до дослідження системи економічної безпеки підприємства та визначення основних критеріїв такої безпеки.

Основні результати дослідження. Саме поняття «система економічної безпеки підприємства» свідчить про те, що першим базовим підходом до дослідження формування та функціонування системи економічної безпеки підприємства є системний підхід.

Системний підхід засновано на розумінні того, що система є сукупністю елементів, які взаємодіють і взаємопов'язані між собою. Система економічної безпеки підприємства має всі ознаки системи, вона є цією взаємопов'язаною сукупністю суб'єктів та об'єктів системи, її складових елементів чи компонентів, які становлять її цілісність і забезпечують можливість функціонування та подальшого розвитку. Формування такої системи здійснюється завдяки принципам системності, дотримання яких і забезпечує її побудову та функціонування як цілісності, єдності всіх елементів. Водночас системний підхід визначає, що система економічної безпеки кожного окремого підприємства на мікрорівні є частиною системи економічної безпеки більш високого порядку – мезорівня та макрорівня.

Наприклад, у своїх дослідженнях системи економічної безпеки І. Шульга [1] визначила системний підхід як основний до розбудови відповідних систем та акцентувала увагу не лише на формуванні взаємозв'язків між елементами та взаємодії їх у межах системи економічної безпеки, але й на необхідності

формування взаємозв'язків системи економічної безпеки з елементами зовнішнього середовища системи та формування міжсистемних взаємозв'язків з іншими системами безпеки. Такі дослідження не лише формують методичний базис, вони мають науково-прикладне значення. Застосовуючи системний підхід у системах економічної безпеки підприємства, на думку І. Шульги, вибудовують різні типи взаємодії та взаємозв'язків: «взаємодоповнення», коли визначені елементи економічної системи не можуть існувати окремо від інших і потребують спільного співіснування; досягнення стану певної «гармонізованої рівноваги», за якої елементи системи здатні змінювати власні якості з метою забезпечення функціонування інших елементів; а також «використання», коли елемент системи для виживання здатен використовувати властивості іншого, зокрема і протилежного елемента. Отже, І. Шульга визначила власне наукове бачення системного підходу, яке відзначається сміливим конструктивним поглядом на інтерпретацію системних якостей сталої парадигми формування та розвитку систем.

Системний підхід заснований на засадах системних принципів, властивостей і якостей системи, детально досліджених у працях науковців С. Кавуна, В. Крутова, В. Рача, Л. Шемаєвої, О. Шніпко [1-6].

Водночас у дослідженнях системного підходу наголошується на тому, що система мікрорівня є структурною частиною системи більш високого порядку, що акцентує увагу на поєднанні структурного та системного підходів і формуванні на їх основі системно-структурного підходу, що також є об'єктом численних наукових досліджень як у формуванні методологічних знань загалом, так і в безпекології зокрема. Переваги системного підходу очевидні: це формування цілісних системних знань, дослідження явищ у їх діалектичному взаємозв'язку та взаємодії розвитку систем; можливості використання системного аналізу як сталої методології аналізу систем економічної безпеки, інтегрування наявних наукових знань, а також виявлення системних взаємозв'язків і взаємодії, досліджуючи комунікаційні аспекти функціонування систем.

У цьому переліку переваг і можливостей застосування системного підходу стає очевидним міцний зв'язок системного підходу з іншими науковим підходами, такими як структурний, інтеграційний, процесний, комплексний, адаптивний та ін. Саме тому системний підхід вважають засадничим універсальним підходом, що формує новий системний тип наукової думки як певну філософію єдності внутрішнього та зовнішнього середовища, системи та процесів, які в ній протікають, цілісності її складових елементів, статички та динаміки процесів, що діють у системах і є для одних систем внутрішніми, для інших – зовнішніми факторами змін і впливів.

Унаслідок розгляду цілісності й подільності системи та її елементів науковці вважають системний підхід найбільш поширеним засобом діалектичного методу дослідження. Наприклад, у своїх дослідженнях Є. Борщук акцентує увагу на тому, що системний підхід має об'єднувальний характер і як методологія спроможна дати загальну інтерпретацію наукових досліджень [7]. Системність у наукових дослідженнях розбудови систем економічної безпеки підприємства водночас є науковим підходом і принципом, на засадах якого будуються та функціонують ці системи. Відповідно, розбудова таких систем потребує чіткого формулювання мети та цілей створення та функціонування такої системи та чіткого структурування її складових підсистем. Отже, єдність усіх елементів у системі дає їй можливість отримати нові властивості системи, а накопичення критичної кількості їх забезпечує еволюціонування, перехід системи на більш високий рівень розвитку. Професор О. Ілляшенко у своїх дослідженнях зазначав той факт, що будівництво системи економічної безпеки на методології системності є головною умовою побудови та ефективного функціонування систем економічної безпеки. Водночас наслідком недотримання системної методології є

слабка обґрунтованість, поверховість, невідповідність системи тим завданням, задля вирішення яких вона формувалася [8; 9]. Відповідно, системний підхід у дослідженні економічної безпеки дає змогу встановити принципи взаємодії підсистем, елементів системи, досліджувати функціонування системи як єдиний комплекс, сформований на засадах використання певних структурних елементів, виявити закономірності взаємодії впливів внутрішнього та зовнішнього середовища системи, відслідковувати причинно-наслідкові зв'язки між системними елементами та філософсько-діалектичне підґрунтя розбудови та розвитку систем як наукових категорій.

Другим найбільш вагомим базовим підходом, який у наукових працях досить часто поєднується із системним підходом, є структурний. Його детально досліджували у своїх працях І. Білоусова, Т. Іванюта, А. Заїчковський, О. Кириченко, В. Алькема, В. Ортинський, І. Керницький, З. Живко, В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим, Н. Реверчук та інші [10-15].

Структурний підхід у дослідженнях системи економічної безпеки підприємства акцентує увагу на вивченні системи економічної безпеки як сукупності певних структурних елементів системи (таких як об'єкти, суб'єкти, підсистеми, складові, підрозділи чи інші складові структур системи економічної безпеки).

Наступним базовим науковим підходом до дослідження систем економічної безпеки є функціональний підхід, досліджений у працях Б. Андрушків, Ю. Вовк, П. Дудкіна, Г. Козаченко, В. Пономарьова, О. Ляшенко, О. Локотецької [16-18]. Функціональний підхід визначає систему економічної безпеки як сукупність її підсистем, що мають певне відокремлене функціональне спрямування та напрям. Завдяки функціональному підходу в безпекології визначено та досліджено функціональні складові системи економічної безпеки на рівні держави, мезорівні та мікрорівні системи економічної безпеки підприємства. Функціональний підхід є основою подальшого здійснення аналізу та оцінювання рівня економічної безпеки підприємства та дослідження системи економічної безпеки загалом через вивчення її складових, таких як фінансова, кадрова, інвестиційна, інноваційна, ринкова, техніко-технологічна, фізична, інформаційна, інтерфейсна, інші складові системи економічної безпеки підприємства, відповідних показників-індикаторів, що їх формують, та обґрунтування подальших напрямів дій із зміцнення економічної безпеки підприємства.

У дослідженнях М. Камлика, Ю. Кіма, Т. Слободяник, С. Шкарлета [19-22] визначається превентивний підхід до дослідження системи економічної безпеки, який, на думку науковців, має науково-прикладний характер та є сукупністю дій і заходів, спрямованих на формування превентивного захисту підприємства, попередження настання зовнішніх і внутрішніх негативних впливів загроз і ризиків.

Організаційний науковий підхід до дослідження системи економічної безпеки підприємства висвітлено в працях І. Іващенко, О. Ярошенко, О. Коробчинського, В. Франчука, Є. Овчаренка [23-27]. За цим науковим підходом система економічної безпеки у вузькому її баченні розглядається як функціонування структурного підрозділу (служби, департаменту, відділу, сектору) і, відповідно, зосереджується на обґрунтуванні нормативно-правових, організаційних, функціональних, управлінських, економічних та інших аспектів його функціонування. У широкому сенсі організаційний підхід розглядає організацію та пошук шляхів удосконалення діяльності системи економічної безпеки загалом як безпекову підсистему, інтегровану в загальну систему підприємства.

За дослідженням цього науковця, система економічної безпеки підприємства загалом становить собою антропну систему, рушійною силою якої є людина, здатна до усвідомленого розуміння, прийняття безпеки і, відповідно, здатна вжити необхідних заходів і дій, спрямованих на убезпечення від загроз і небезпек. Отже, в управлінні системою економічної безпеки має формуватися і формується певний

стереотип поведінки та взаємодії суб'єктів, залучених до зміцнення економічної безпеки, що взаємодіють у системі економічної безпеки підприємства. Така взаємодія має економічний, управлінський, суспільно-соціальний характер, визначені принципи, норми, правила її здійснення відповідно до функцій учасників суб'єктів такої взаємодії та окреслених завдань системи економічної безпеки підприємства.

Захисний підхід є одним з перших і найбільш поширених наукових підходів до дослідження систем економічної безпеки на всіх її рівнях. Значна кількість наукових праць різних періодів і наукових шкіл, присвячена проблематиці дослідження систем економічної безпеки, містить концептуальні бачення, методичні напрацювання, інструментарій, сформовані на засадах захисного підходу. Науковцями-дослідниками цього підходу є В. Дикань та І. Назаренко, М. Копитко, Л. Омелянович та Г. Долматова, Н. Реверчук, Л. Шемаєва, І. Хома [28; 29; 5; 15; 31]. Кожен з науковців, досліджуючи категорійний апарат системи економічної безпеки з позицій захисного підходу, мав власне бачення щодо захисту інтересів, майна чи працівників підприємства, його комерційної таємниці чи інформації. У межах цього підходу є різні бачення щодо складових систем економічної безпеки та комплексу заходів, спрямованих на протидію реалізації негативних впливів і загроз. Проте, попри значні відмінності в наукових баченнях і концепціях, внесок науковців, які досліджували захисний підхід, є неоцінним, оскільки саме завдяки цим працям активно розвивалися дослідження моделей і методів аналізу та оцінювання системи економічної безпеки на всіх її рівнях. Захисний підхід разом з іншим науковими підходами дав змогу сформулювати показники-індикатори оцінювання стану та рівня економічної безпеки, ризиків і загроз, забезпечивши в такий спосіб аналітично-діагностичну складову дослідження систем економічної безпеки.

Наразі захисний науковий підхід перебуває у стані подальших наукових досліджень і розвитку, що пов'язано із значною динамікою змін і характеру зовнішніх і внутрішніх впливів, які діють на системи економічної безпеки. Передусім це викликано високою активністю змін зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема розвитком технологій і тотальною цифровізацією, глобалізацією, демографічними, політичними, соціальними та економічними факторами.

Захисний підхід у зміцненні економічної безпеки науковці визначають як стан захищеності підприємства, його майна, керівників і працівників, ресурсів; стан захисту інтересів і комерційної таємниці підприємства; як систему активного захисту від втрат, засновуючись на випередженні несприятливих дій; як економічне явище, властивість протидії дестабілізаційним чинникам та як економічну захищеність підприємства; як здатність підприємства організувати діяльність, адаптуватися та захищатися від загроз з найменшими втратами; як можливість забезпечити стабільне функціонування завдяки ефективному використанню ресурсів та адаптації до негативних впливів і фактів; як здатність до захисту й реалізації тих можливостей, які надає зовнішнє середовище. Зазначимо, що, попри відмінності бачення та широту застосування цього наукового підходу, на наш погляд, він має певні обмеження, пов'язані з тим, що стан економічної безпеки підприємства залежить не лише від впливу дестабілізаційних факторів, але й від можливостей системи ефективно протидіяти негативним впливам, адаптуватися до їхнього впливу та прогресувати в негативних турбулентних зовнішніх умовах, зберігаючи наявний внутрішній потенціал.

З розвитком суспільно-економічних відносин, розширенням ринків і галузей, посиленням тиску ринкового конкурентного середовища внаслідок значного рівня конкуренції, зростанням обсягів пропозиції та стабілізацією, а в певні періоди із значним зменшенням обсягів споживчого попиту стало зрозумілим, що вирішення питання зміцнення економічної безпеки підприємств не може

бути досягнуто лише завдяки убезпеченню від впливів ризиків і загроз. У самому понятті сутності економічної безпеки почала домінувати саме економічна категорія цього поняття, оскільки для зміцнення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах потрібно насамперед забезпечити його стабільність, ефективність функціонування та сталість розвитку, стійкість цієї системи в умовах внутрішньої економічної дестабілізації. Саме це стало передумовою виникнення в дослідженнях з безпекології стійкісного підходу. Власне, стійкісний підхід у широкому його розумінні може бути застосований у дослідженнях систем різного порядку та є новим базовим науковим підходом. У більш вузькому розумінні він має особливу доцільність у дослідженнях систем економічної безпеки, оскільки сам результат його застосування забезпечує високий рівень стабільності системи економічної безпеки цього суб'єкта господарювання. Науковці визначають стійкісний підхід як можливість забезпечити ефективне функціонування та стійкість від зовнішніх негативних впливів, як спроможність забезпечити стабільність незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Стійкісний підхід досліджено в працях І. Белоусової, Б. Андрушківа, М. Єрмошенка та інших науковців [10; 16; 24]. У працях І. Белоусової стійкісний підхід визначається як стійкий, збалансований, сталий, безупинний розвиток, досягнення якого забезпечується завдяки застосуванню ресурсів і підприємницьких здібностей. Узагальнюючи, зазначимо, що характерним для наукових інтерпретацій сутності та ознак стійкісного підходу є розуміння економічної безпеки як стану системи, в якому вона здатна протидіяти та має можливості до такої протидії негативним впливам. Це набуває особливого значення за умов, коли зовнішню та внутрішню нестабільність спровокували численні економічні кризи та банкрутства інших підприємства, а звичайні механізми та інструментарій захисту не здатні протидіяти новим викликам. Водночас стабільність економічної системи підприємства є базою, головним підґрунтям можливості його стійкості та подальшого економічного зростання за умови ефективного вибору стратегії розвитку. Зазначимо, що основою цього стану є економічна стабільність, сталість функціонування внутрішніх параметрів економічної системи та сталість її потенціалу, яка залежить від техніко-технологічних, кадрових, інноваційних, маркетингових, фінансових та інших чинників внутрішньоекономічного характеру. Тому стійкісний підхід, з нашої точки зору, має значні перспективи для подальшого дослідження та впровадження. Сьогодні він потребує глибоких структурно-економічних досліджень, зокрема з використанням апарату фінансово-економічного та маркетингового аналізу.

Одним з найбільш поширених базових підходів до дослідження систем є ресурсно-функціональний підхід. Науковці визначають основне значення ресурсів, ресурсного потенціалу та функціональну ефективність діяльності як основу стабільного функціонування системи економічної безпеки та підприємства загалом і можливостей його подальшого розвитку. Ресурсно-функціональний підхід широко досліджено в працях В. Кириленко [32, с. 18-19], М. Фоміна [33, с. 11], А. Єпіфанова, О. Пластуна, В. Домбровського [34, с. 25].

Ресурсно-функціональний підхід акцентує увагу на доцільності та ефективності використання ресурсів як основи ефективного функціонування економічних систем. Водночас функціональні складові розглядаються як основні напрями зміцнення економічної безпеки підприємства, а ресурсний потенціал є основою стабільності функціонування та розвитку та механізмом запобігання загрозам і викликам зовнішнього середовища.

Розглядаючи функціональний підхід як сукупність функцій, слід зазначити, що різні науковці по-різному бачать функціональні складові економічної безпеки. Наприклад, М. Копитко у своїх дослідженнях визначає адміністративну, обліково-контрольну, матеріально-технічну, організаційну, інформаційно-аналітичну, планову, кадрову та інші функції, а також поєднання їх [29, с. 66]. Окрім того, визначають захисну, інформаційно-аналітичну, превентивну, соціальну та інші

функції [11; 13; 15]. Узагальнюючи різні бачення функціонального підходу, можна виокремити інформаційну функцію як забезпечення систем економічної безпеки всім необхідним обсягом даних, інформації про стан і процеси внутрішнього та зовнішнього середовища системи, виникнення та дії загроз, небезпек і ризиків; аналітичну функцію, у межах якої здійснюється аналіз та оцінювання отриманих даних, дослідження результатів, складання прогнозів і сценаріїв, необхідних для формування стратегії та прийняття подальших рішень у сфері безпеки, виявлення рівня безпеки; захисну функцію як комплексу заходів, дій, механізмів, методів та інструментів, спрямованих на планування та реалізацію безпекових заходів; забезпечувальну функцію, яка полягає у плануванні та реалізації дій з кадрового, матеріального, технічного та іншого забезпечення функціонування безпекових систем; контрольно-облікову функцію, здатну забезпечити не лише контроль процесів і результатів реалізації запланованих заходів у зміцненні економічної безпеки, але й контроль за діяльністю складових системи економічної безпеки, реалізації та досягнення поставлених мети та цілей впровадження моніторингу стану системи, підсистем і рівня безпеки, а також упровадження обліку всіх ресурсів, витрат та ефективності їх використання.

Ресурсний підхід акцентує увагу на необхідності, доцільності найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, що забезпечуватиме стабільність діяльності підприємства, наявність ресурсів і потенціалу, необхідного для забезпечення майбутнього розвитку. За ресурсним підходом важливими складовими є кадрова, техніко-технологічна, інформаційна, інноваційна, фінансова та інші напрями діяльності підприємства. Кожна із цих складових виконує свої функції та використовує обсяг певних ресурсів, від обсягу, якості, відповідності та джерел отримання яких залежить рівень безпеки тієї чи іншої складової загалом у діяльності підприємства.

За найбільш поширеним визначенням ресурсного підходу пропонується розуміти економічну безпеку підприємства як стан використання ресурсів підприємства та його підприємницьких можливостей та здібностей, а заходи забезпечення економічної безпеки – як ефективне раціональне використання ресурсів підприємства, його ресурсного та загалом економічного потенціалу. Зазначимо, що цінністю цього наукового підходу є акцентування уваги на необхідності впровадження заходів з аналізу та оцінювання використання ресурсів для виявлення невідповідностей, що можуть становити загрози, ризики функціонування. Водночас упровадження заходів, дій щодо зміцнення ресурсного потенціалу підприємства є однією з невід’ємних складових забезпечення стабільного функціонування підприємства, а отже, здатне забезпечити стабільність і високий рівень економічної безпеки підприємства в майбутньому. Зазначимо, що ресурсний підхід охоплює лише внутрішні складові діяльності підприємства, тому доцільність його застосування в забезпеченні економічної безпеки може розглядатися лише в комплексі з іншими підходами та інструментами.

Конкурентний підхід до дослідження економічної безпеки підприємства є наступним методологічним підходом, його увага зосереджується саме на конкурентних позиціях підприємства на ринку. За дослідженням Т. Г. Васильціва [35, с. 18; 36], стабільна, ефективна робота сучасного підприємства в умовах динамічних ринків можлива за умови конкурентоспроможності підприємства, що і забезпечуватиме його економічну безпеку. Така конкурентоспроможність може бути забезпечена тоді, коли підприємство виробляє конкурентоспроможну продукцію, водночас найбільш ефективно використовуючи весь наявний потенціал внутрішніх ресурсів, кадрів, технологій, знань, забезпечуючи можливість протидіяти зовнішнім загрозам і ризикам, гарантуючи стабільність і прогресивність розвитку підприємства.

Відповідно до конкурентного підходу економічна безпека підприємства знаходиться в залежності від кон’юнктури ринку, зовнішнього середовища та

тих позицій, які займає підприємство на цьому ринку. Водночас наголошується на важливості та значенні інформації як основного джерела отримання знань про ринкове середовище та параметри цієї ринкової відповідності чи невідповідності. Зауважимо, у безпекології конкурентний підхід має глибокі корені дослідження та значення. Вивчення зовнішніх параметрів конкурентного середовища та позиції підприємства на ринку є основою аналізу та оцінювання, інформаційно-аналітичного забезпечення в системі економічної безпеки та формування стратегії, стратегічного управління системою економічної безпеки підприємства.

Отже, цей підхід охоплює та аналізує економічну безпеку у двох головних аспектах: досліджуючи конкурентоспроможність продукції чи послуг, які випускає чи надає підприємство, та конкурентоспроможність цінності бізнесу самого підприємства, а також конкурентні позиції підприємства на ринку порівняно з іншими товарами, брендами. Застосування цього підходу дає змогу забезпечувати комплексне охоплення, огляд безпекових позицій як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства та врахування динамічного впливу ринкових факторів і непередбачуваності зовнішнього середовища та можливостей при звичаїтися до них самого підприємства та його внутрішнього середовища. Це дає можливість отримувати загальну інформацію про стан безпеки підприємства порівняно з іншими суб'єктами господарювання, що діють на відповідних ринках.

Гармонізаційний підхід є одним з нових наукових методологічних підходів. Відповідно до гармонізаційного підходу економічна безпека підприємства визначається як міра гармонізації в часі та просторі економічних інтересів самого суб'єкта господарювання з інтересами організацій, підприємств, зовнішнього середовища, ринку, держави, суспільства загалом. Зазначимо, що на сьогодні цей науковий підхід є найбільш соціально, суспільно орієнтованим. Він спрямований на виявлення та розуміння взаємозв'язків між підприємством як суб'єктом господарювання та станом його захищеності економічною безпекою, економічними та безпековими аспектами зовнішнього як ринкового, так і суспільного середовища загалом.

Наголосимо, що гармонізаційний підхід є одним з найбільш широких і сучасних підходів до розуміння економічної безпеки підприємств, ураховуючи всю складність, багатовимірність і взаємозалежність цієї наукової категорії та необхідність масштабного комплексного бачення процесів, які відбуваються на підприємстві та в зовнішньому середовищі діяльності підприємства.

Гармонізаційний підхід обґрунтовано в працях Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко [37, с. 87]. За дослідженням науковців, зовнішнє середовище та його дія мають визначальне значення в забезпеченні економічної безпеки підприємства. Гармонізаційний підхід акцентує увагу на неможливості повного та абсолютного захисту підприємства від впливу небезпек і загроз зовнішнього середовища. Водночас цей підхід підкреслює, що зовнішнє середовище продукує не лише ризики. Позитивний вплив і можливості, які отримує підприємство для розвитку, та його ресурси також надходять із зовнішнього середовища. У дослідженнях Л. О. Корчевської та А. М. Деменської [38] гармонізаційний підхід визначається як міра гармонізації економічних інтересів учасників за умови, що буде гарантовано захищеність від небезпечних впливів і факторів у певних геопросторових вимірах завдяки впровадженню комплексу забезпечувальних заходів, що можуть мати економічний, соціальний та інший характер і будуть у відповідний спосіб організованими.

Гармонізаційний підхід як підхід широкого застосування набув удосконалення та подальшого розвитку у працях О. М. Ляшенко, якою було визначено та класифіковано комплексний підхід до дослідження систем економічної безпеки підприємства [39, с. 23]. Особливістю цього нового підходу стало трактування економічної безпеки підприємства як певної міри свободи, якої здатне досягнути підприємство за умови впровадження керованого процесу взаємоузгодження

економічних інтересів самого підприємства з його внутрішнім середовищем та з його зовнішнім оточенням і стейкхолдерами, забезпечуючи протидію загрозам і ризикам з необхідністю залучення для цього відповідних ресурсів.

Потрібно підкреслити, що гармонізаційний підхід акцентує увагу на необхідності та важливості адаптації підприємства до умов і факторів впливу зовнішнього середовища. Він передбачає напрацювання механізмів, які дадуть змогу зрівноважити, збалансувати інтереси всіх учасників, адаптувавши їхню діяльність до певних наявних ринкових умов, які склалися в той чи інший період часу на ринку. Слід зазначити, що гармонізаційний підхід, незважаючи на його масштабність і важливість, має певні недоліки, пов'язані із складністю (а в окремих умовах і неможливістю) його застосування на практиці та високою динамікою ринкових змін, кон'юнктури, умов, що призводить до розбалансування досягнутої у тій чи іншій точці взаємодії гармонізації інтересів учасників. Натомість цінністю цього підходу є розуміння необхідності формування гнучких механізмів системи забезпечення економічної безпеки у взаємодії із зовнішнім середовищем та у впровадженні власної безпекової політики підприємства.

Слід зазначити, що всі наукові підходи до дослідження та розбудови системи економічної безпеки підприємства є взаємодоповнювальними та мають застосовуватися комплексно, оскільки жоден із зазначених наукових підходів не здатен повною мірою вирішити всі завдання, які мають бути вирішені в забезпеченні економічної безпеки.

Тому комплексний підхід є ще одним науковим підходом, доцільність застосування якого є апіорі як необхідною, так і доцільною і не потребує додаткового обґрунтування та доведення. Сама система по своїй сутності є сукупністю, комплексом, що об'єднує підсистеми суб'єктів, об'єктів у їх взаємодії. Механізми забезпечення економічної безпеки в її функціонуванні як системи також є комплексом заходів, засобів, інструментів, що забезпечують її функціонування та досягнення поставленої мети та завдань. Комплексний підхід до системи економічної безпеки простежується як на концептуально-методичному рівні, так і в проведенні прикладних досліджень, формуванні і впровадженні дій з розбудови та забезпечення ефективного функціонування системи економічної безпеки загалом.

Отже, кожний із зазначених наукових підходів до дослідження та забезпечення економічної безпеки має свої відмінності, особливості, цінність і значення яких мають бути враховані в розбудові безпекових систем та є концептуально-методологічною основою подальших наукових пошуків і досліджень.

Одним із специфічних наукових підходів до дослідження економічної безпеки підприємства науковцями виділено адаптивний підхід, який забезпечує адаптування безпекових систем до змін внутрішнього та зовнішнього середовища системи. У дослідженнях адаптивного підходу зазначається, що кожне підприємство, організація є унікальними та потребують індивідуального підходу до управління такою системою [37; 38]. Окремо зазначимо, що прийняття управлінських рішень повинно здійснюватися з урахуванням як унікальності, індивідуальних особливостей такої системи, її наявних ресурсів, мети та цілей, так і зміни факторів зовнішнього середовища та необхідності адекватно адаптуватися до них, забезпечуючи в такий спосіб реалізацію поставлених перед системою цілей.

Змінюються ризики, загрози, небезпеки та відповідно до них з'являється необхідність в актуалізації захисних бар'єрів, упровадженні превентивних заходів, здатності системи економічної безпеки загалом своєчасно та адекватно реагувати на ці виклики та загрози. Тому разом із захисним науковим підходом доцільним є виділення та обґрунтування ситуаційного та реактивного наукового підходу як підходу, здатного напрацювати методики, моделі, інструментарій забезпечення швидкого ситуативного реагування систем економічної безпеки на вплив зовнішніх і внутрішніх негативних факторів і змін. Такий реактивний ситуативний підхід

має напрацювати засоби дій, що забезпечували б миттєву реакцію, протидію на відповідні негативні впливи та відповідну алгоритмізацію цих дій, зокрема в електронних чи автоматизованих системах, для забезпечення економічної безпеки.

Виявлення ситуаційного наукового підходу пов'язують з розвитком досліджень відкритих систем щодо реакції та протидії на зміни зовнішніх і внутрішніх факторів реалізації небезпек і загроз. Загалом ситуаційний підхід було сформовано, обґрунтовано задля вирішення завдань управління безпосередньо на практичному, ситуативному рівні. Проте з розвитком наукових знань з безпекології цей підхід було застосовано до дослідження можливостей і здатностей систем економічної безпеки підприємства до вирішення безпекових завдань і забезпечення економічної безпеки підприємства щодо протидії ризикам, загрозам і небезпекам, формування механізмів швидкого реактивного реагування на загрози та виклики. Не менш важливе значення має застосування цього підходу у формуванні засобів аналізу та оцінювання потенційних ризиків і небезпек, формуванні комплексів превентивних попереджувальних заходів, здатних убезпечити системи економічної безпеки підприємства від загроз і ризиків. Бачення ситуаційного підходу засноване на відсутності єдиного правильного алгоритму дій, який можна було б застосовувати для будь-якої безпекової ситуації, що виникла внаслідок того, що зовнішні та внутрішні фактори будуть змінними, матимуть значні відмінності, а отже, упровадження одних і тих же запланованих передбачених заходів може мати відмінний результат. Саме тому важливим є розуміння сутності та значення керівника, здатного прийняти адекватні управлінські рішення на ситуативному рівні, адекватно аналізувати та оцінювати безпекову ситуацію та оперативно відреагувати на зміни.

Зазначимо, що базові наукові підходи до формування методологічного базису систем економічної безпеки підприємства спрямовані на формування основи, підґрунтя розбудови структури, механізмів цієї системи та ефективності взаємодії її підсистем. Специфічні наукові підходи переважно спрямовані на прикладні аспекти функціонування та розвитку безпекових систем у їх взаємодії із зовнішнім середовищем і спрямовані на пошук ефективних рішень з питань управління цими системами, ефективності впровадження заходів протидії небезпекам, ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища. Ураховуючи особливості систем економічної безпеки порівняно з іншими, не настільки динамічними системами, значну увагу приділяють саме підходам, які спрямовані на формування засад розбудови механізмів здійснення превентивних заходів, які давали б можливість упровадження інструментів аналізу та оцінювання, моніторингу, зростання ефективності як стратегічного, так і тактичного й ситуативного управління цими системами.

Узагальнення методологічних засад дослідження систем економічної безпеки підприємства представлено на рис. 1.

У працях науковців ситуаційний та адаптаційний підходи поєднуються в ситуаційно-адаптаційний підхід, який трактується як реагування на вплив зовнішніх факторів і змін цілей організації та як можливість застосування швидкої відповідної реакції безпекових систем, що разом забезпечує адаптацію системи економічної безпеки підприємства до змін [37; 38; 39]. На думку О. О. Сосновської, ситуаційно-адаптаційний підхід є методологічним базисом пізнання сутності економічної безпеки, оскільки він найбільш ефективно враховує тенденції та явища ринкового, технологічного, суспільного та економічного розвитку, дії, вплив і поширення криз, змін зовнішньо ринкової кон'юнктури [40]. Водночас науковиця наголошує на особливостях і циклічності економічного розвитку та проявів криз, факторів науково-технічного прогресу, що актуалізує питання зростання адаптивних можливостей підприємств та їхньої здатності до забезпечення прийняття адекватних ситуативних рішень і передбачає

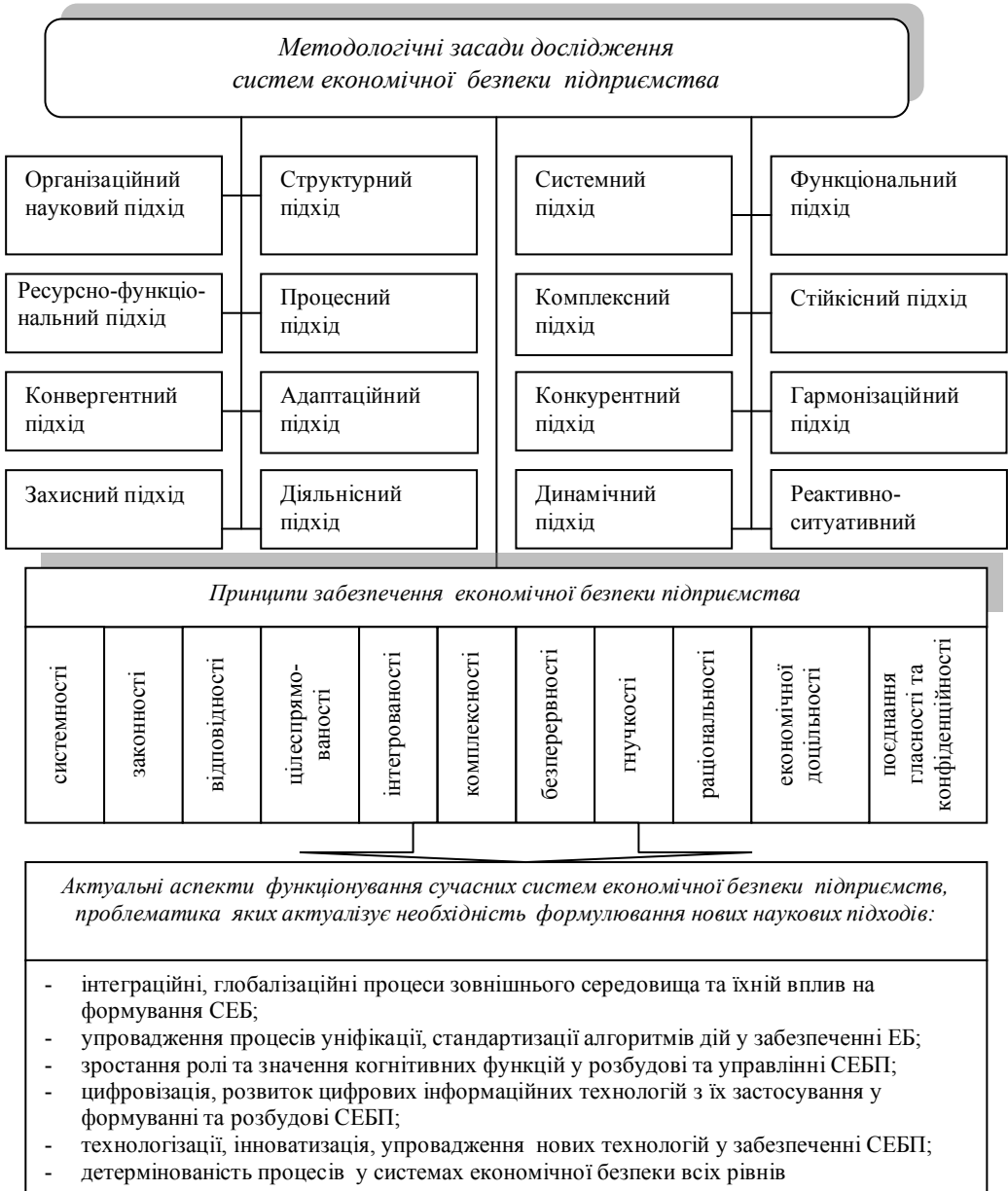

Рис. 1. Узагальнення методологічних засад дослідження систем економічної безпеки підприємства
Джерело: складено автором.

впровадження ситуативного управління, ураховуючи циклічність економічного розвитку, необхідність адаптації до зовнішніх змін, зменшення дії ризиків і загроз.

Відповідно, ситуаційно-адаптаційний підхід здатен забезпечити найбільш ефективний захист підприємства від зовнішніх і внутрішніх змін, адаптацію до них і подальше ефективне функціонування та розвиток підприємства, використовуючи переваги й перспективи, які дають підприємству зовнішні зміни, та захищаючи від тих негативних впливів і загроз, які здатні потенційно реалізуватися в ситуації, якщо підприємство виявилось до них неготовим.

Наступним підходом методологічного базису економічної безпеки є діяльнісний підхід. Цей підхід досліджено науковцями О. М. Ляшенко та Ю. Погореловим [41, с. 25]. Він розглядає систему економічної безпеки як комплекс організованих заходів профілактичного, технічного характеру з вирішення ситуацій, що виникли, чи забезпечення профілактичних дій, спрямованих на досягнення поставлених завдань і цілей.

На думку професора О. І. Захарова, система економічної безпеки є сукупністю внутрішніх і зовнішніх суб'єктів її забезпечення, об'єднаних спільною метою, цілями, що мають повноваження для виконання певних функціональних обов'язків і забезпечених необхідним для цього кадровим, фінансовим, матеріально-технічним та інформаційним забезпеченням, що загалом застосовується для протидії, зниження рівня загроз і ризиків у діяльності підприємств [42]. Діяльнісний підхід зосереджений на виявленні можливих засобів впливу суб'єктів на об'єкти забезпечення економічної безпеки, системи економічної безпеки – на зовнішнє середовище. Діяльнісний підхід акцентує увагу на проблематиці впровадження регламентів порядку дій та заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства, використовуючи весь комплекс інструментів.

Процесний підхід до дослідження економічної безпеки на галузевому рівні визначено та описано в працях О. Є. Денисова як підхід, який представляє процеси управління системою економічної безпеки як заходи, що мають упроваджуватися на рівні бізнес-процесів [43]. Відповідно, сутність застосування процесного підходу полягає у формуванні структури бізнес-процесів, що дійсно мають бути реалізованими структурними підрозділами та фахівцями, відповідальними за забезпечення економічної безпеки підприємства.

Відповідно до процесного підходу завдання із забезпечення економічної безпеки можуть бути ідентифіковані, структуровані як система взаємопов'язаних основних і допоміжних процесів, що мають певне завдання, відповідальних виконавців і ресурси, а на виході кожного бізнес-процесу є певний отриманий результат [44]. Процесний підхід має науково-практичне значення та потребує для реалізації бізнес-процесів методичного, матеріального, кадрового та фінансового забезпечення. Застосування процесного підходу, розуміння економічної безпеки та її завдань як сукупності процесів має важливе значення для подальшого впровадження нових інформаційних, цифрових технологій, спрямованих на автоматизацію, технологізацію, цифровізацію прикладних розбудованих систем економічної безпеки підприємства. Процесний підхід має також вагомe значення як основа впровадження процесів уніфікації, стандартизації вимог і засад функціонування безпекових систем, планування і впровадження дій та заходів.

Динамічний підхід визначається науковцями як дослідження об'єкта забезпечення безпеки, його стану в динаміці змін з визначенням причино-наслідкових взаємозв'язків і взаємозалежностей [43-45]. Динамічний підхід застосовується для здійснення кількісного та якісного аналізу, оцінювання рівня і стану економічної безпеки. На засадах цього підходу здійснюється застосування ретроспективного аналізу динаміки розвитку об'єкта дослідження, стану та рівня безпеки його внутрішнього та зовнішнього середовища.

Висновки. Дослідження методологічного базису наукових підходів до розбудови та функціонування систем економічної безпеки підприємств дало змогу узагальнити, систематизувати загальні наукові підходи (такі як системний, структурний, функціональний, процесний, комплексний, організаційно-науковий, ресурсно-функціональний) та специфічні наукові підходи, притаманні розбудові методологічних засад безпекології, підходи, які є основою розбудови та функціонування систем економічної безпеки на всіх її рівнях і на мікрорівні суб'єктів господарювання, зокрема підприємств. Такими безпекоформувальними підходами є захисний, конкурентний, гармонізаційний, конвергентний, динамічний, адаптаційний, діяльнісний, реактивно-ситуативний та стійкісний.

Напрацювання, виявлення цих наукових підходів є результатом праці фахівців, науковців у сфері забезпечення економічної безпеки на макро-, мезо – та мікрорівні.

Надзвичайно динамічний, високоінтегрований сучасний світ – із значними темпами технологічних змін і найближчими перспективами повної інформатизації, цифровізації та технологізації процесів функціонування структур усіх рівнів, розширенням і розбудовою глобальних ланцюгів постачання та приєднанням до них значної кількості нових учасників – створює нові виклики, загрози та небезпеки, які актуалізують необхідність обґрунтування адекватних механізмів та інструментів забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства. Ці ефективні безпекові механізми мають проектуватися і будуватися на засадах, доповнених новими обґрунтованими науковими підходами, такими як інтеграційний і когнітивний підходи.

Одним з нових актуальних наукових підходів є інтеграційний підхід. Інтеграційний підхід є одним з найбільш широких сучасних підходів до розуміння економічної безпеки підприємств, ураховуючи всю складність, багатовимірність та взаємозалежність цієї наукової категорії та необхідність масштабного комплексного бачення процесів, що дають змогу дослідити економічну безпеку підприємства та самі підприємства як відкриті динамічні системи, що є підсистемами загальних економічних, глобальних систем більш високого порядку.

Сучасна економіка, управління за всіма сферами та напрямками спрямовані на активне застосування та розвиток когнітивних особливостей і можливостей, а економічний розвиток загалом на його новому рівні визначається науковцями як економіка знань. У сучасному світі система економічної безпеки, яка повною мірою інтегрована в загальну систему функціонування підприємства та в загальний ринковий простір, може ефективно забезпечувати економічну безпеку суб'єкта господарювання за умови ефективного та всебічного управління знаннями: фаховими, інформаційними, технологічними, цифровими. Таке управління в забезпеченні економічної безпеки підприємства актуалізує необхідність застосування когнітивного підходу до дослідження та розбудови системи економічної безпеки підприємства та його поєднання із системними засадами як когнітивно-системного підходу.

Зазначимо, що дослідження наукових підходів методологічного базису економічної безпеки дало змогу виявити доцільність формування та ознаки когнітивного та інтеграційного підходів як основи глобальних системних змін у забезпеченні економічної безпеки підприємства та ключових підходів до інноваційного розвитку системи економічної безпеки підприємства на основі цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Шульга І. П. *Формування системи економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств*: дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.02 / Київський університет економіки та права. Київ, 2011. 455 с.
2. Кавун С. В. *Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади*: монографія. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2009. 300 с.
3. Крутов В. В. *Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва*. К.: Фенікс, 2008. 406 с.
4. Рач В. А. Сучасний погляд на систему економічної безпеки «держава-регіон-підприємство» як цілісного об'єкту безпекології. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 4(44). С. 151-156.
5. Шемяєва Л. Г. *Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища*: монографія. К.: НУПІМБ, 2009. 357 с.
6. Шнипко О. С. *Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект*. К.: Генеза, 2006. 288 с.
7. Борщук Є. М. *Теоретико-методологічні основи системного аналізу сталого розвитку еколого-економічних систем*: дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.06 / Національний лісотехнічний університет України. Львів, 2009. 352 с.

8. Ілляшенко О. В. *Механізми системи економічної безпеки підприємства*: монографія. Х.: Мачулін, 2016. 504 с.
9. Ілляшенко О. В. *Методологічні засади формування та функціонування механізмів системи економічної безпеки підприємства*: дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.04; 21.04.02 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 606 с.
10. Белоусова І. А. *Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства*: монографія. К.: Дорадо-Друк, 2010. 432 с.
11. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. *Економічна безпека підприємства*. К.: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
12. Кириченко О. А., Алькема В. Г. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 12/114. С. 6-18.
13. Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін. *Економічна безпека підприємств, організацій та установ*: навч. посіб. К.: Правова єдність, 2009. 544 с.
14. Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. *Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи*: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2003. 328 с.
15. Реверчук Н. Й. *Управління економічною безпекою підприємницьких структур*: монографія. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
16. Андрушків Б. М., Вовк Ю. Я., Дудкін П. Д. та ін. *Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство*: монографія. Тернопіль: Терно-граф, 2008. 424 с.
17. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. *Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення*: монографія. К.: Лібра, 2003. 280 с.
18. Локотецька О. В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва: зб. наук. пр. 2011. № 8. С. 197-202.
19. Камлик М. І. *Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект*: навч. посіб. К.: Атика, 2005. 432 с.
20. Кім Ю. Г. *Управління системою фінансової безпеки підприємства*: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». К., 2009. 21 с.
21. Слободяник Т. М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві. *Економічний простір*. 2008. № 12/2. С. 22-27.
22. Шкарлет С. М. *Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект*: монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
23. Івашенко Г. А., Ярошенко О. Ф. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства». *Бізнес Інформ*. 2011. № 9. С. 129-131.
24. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. *Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство*: монографія. К.: НАУ, 2010. 232 с.
25. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 4(94). С. 41-45.
26. Франчук В. І. *Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки*: монографія. Львів: ЛДУВС, 2010. 440 с.
27. Овчаренко Є. І. *Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання*: монографія. Лисичанськ: ПромЕнерго, 2015. 483 с.
28. Дикань В. Л., Назаренко І. Л. *Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки підприємства*: монографія. Харків: УкрДАЗТ, 2011. 142 с.
29. Копитко М. І. *Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування)*: дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.02 / Вищий навчальний заклад «Університет економіки і права «Крок». Київ, 2015. 478 с.
30. Омелянчик Л. О., Долматов Г. Є. *Економічна безпека торговельного підприємства*: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 195 с.
31. Хома І. Б. *Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства*: монографія. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. 504 с.
32. Кириленко В. І. *Інвестиційна складова економічної безпеки*: монографія. К.: КНЕУ, 2005. 232 с.
33. Фоміна М. В. *Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика*: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 140 с.
34. Спіфанов А. О., Пластун О. Л., Домбровський В. С. *Фінансова безпека підприємств і банківських установ*: монографія. Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. 295 с.
35. Васильців Т. Г. *Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення*: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
36. Васильців Т. Г., Микитюк Р. М. Удосконалення методики оцінювання економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*: зб. наук. техн. пр. 2012. Вип. 22. С. 181-188.
37. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. *Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення*: монографія. К.: Лібра, 2003. 280 с.

38. Корчевська Л. О., Деменська А. М. Концептуальні підходи до визначення економічної безпеки підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 24(3). С. 40-47.
39. Лященко О. М. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства*: монографія. Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
40. Сосновська О. О. Поняття економічної безпеки підприємства в контексті різних методологічних підходів. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 443-447.
41. *Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство*: монографія / ред. Г. В. Козаченко. Луганськ: Елтон-2, 2010. 282 с.
42. Захаров О. І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2012. № 32. С. 80-86.
43. Денисов О. Е. Наукові підходи до дослідження концептів економічної безпеки галузі. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. № 48. С. 19-26.
44. Валіков В. П., Македон В. В. Економічна безпека підприємства у контексті процесного підходу. *Нобелівський вісник*. 2017. № 1(10). С. 12-22.
45. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*: зб. наук. пр. 2014. Вип. 3(44). С. 37-42.

References

1. Shulha, I. P. (2011). *Formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky emisiynoyi diyal'nosti aktsionernykh tovarystv* [Formation of the system of economic security of emission activity of joint-stock companies]. (Dr.Sci. in Econ. Dissertation, Kyiv University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine). [in Ukrainian].
2. Kavun, S. V. (2009). *Systema ekonomichnoyi bezpeky: metodolohichni ta metodychni zasady* [System of economic security: methodological and methodical principles]. Kharkiv: KhNU. [in Ukrainian].
3. Krutov, V. V. (2008). *Stanovlennya ta rozvytok nederzhavnoyi systemy bezpeky pidpryyemnytstva* [Formation and development of the non-state security system of entrepreneurship]. K.: Phoenix. [in Ukrainian].
4. Rach, V. A. (2012). Suchasnyy pohlyad na systemu ekonomichnoyi bezpeky «derzhava-rehion-pidpryyemstvo» yak tsilisnoho ob'yektu bezpekolohiyi [A modern view of the economic security system «state-region-enterprise» as an integral object of security]. In *Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva* [Project management and production development]: Vol. 4(44) (pp. 151-156). [in Ukrainian].
5. Shemayeva, L. H. (2009). *Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva na osnovi upravlinnya stratehichnoyu vzayemodiyeyu z sub'yektamy zovnishn'oho seredovyshcha* [Ensuring the economic security of the enterprise based on the management of strategic interaction with the subjects of the external environment]. K.: National Institute of International Security Problems. [in Ukrainian].
6. Shnyupko, O. S. (2006). *Ekonomichna bezpeka iyerarkhichnykh bahatorivnykh system: rehional'nyy aspekt* [Economic security of hierarchical multilevel systems: regional aspect]. K.: Genesis. [in Ukrainian].
7. Borshchuk, Ye. M. (2009). *Teoretyko-metodolohichni osnovy systemnoho analizu staloho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system* [Theoretical and methodological foundations of system analysis of sustainable development of ecological and economic systems]. (Dr.Sci. in Econ. Dissertation, National Forestry University of Ukraine, Lviv, Ukraine). [in Ukrainian].
8. Illyashenko, O. V. (2016). *Mekhanizmy systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Mechanisms of the economic security system of the enterprise]. Kharkiv: Machulin. [in Ukrainian].
9. Illyashenko, O. V. (2016). *Metodolohichni zasady formuvannya ta funktsionuvannya mekhanizmiv systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Methodological principles of the formation and functioning of the mechanisms of the economic security system of the enterprise]. (Dr.Sci. in Econ. Dissertation, Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl, Severodonetsk, Ukraine). [in Ukrainian].
10. Belousova, I. A. (2010). *Upravlins'ky oblik – informatsiyna skladova systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Management accounting is an informational component of the enterprise's economic security system]. K.: Dorado-Druk. [in Ukrainian].
11. Ivanyuta, T. M., & Zayichkovskyy, A. O. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva* [Economic security of the enterprise]. K.: Center of educational literature. [in Ukrainian].
12. Kyrchenko, O. A., & Alkema, V. H. (2010). Kontseptual'ni zasady formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky v umovakh hlobalizatsiyi [Conceptual foundations of the formation of the economic security system in the conditions of globalization]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 12/114, 6-18. [in Ukrainian].
13. Ortynsky, V. L., Kernysky, I. S., & Zhyvko, Z. B., et al. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv, orhanizatsiy ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions]: Tutorial. K.: Legal unity. [in Ukrainian].
14. Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., & Kyzym, M. O. (2003). *Stratehiya rozvytku pidpryyemstva v umovakh kryzy* [Enterprise development strategy in crisis conditions]. Kh.: INZHEK. [in Ukrainian].
15. Reverchuk, N. Y. (2004). *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemnyts'kykh struktur* [Management of economic security of business structures]. Lviv: Lviv Banking Institute of the NBU. [in Ukrainian].

16. Andrushkiv, B. M., Vovk Yu. Ya., & Dudkin P. D., et al. (2008). *Ekonomichna ta maynova bezpeka pidpryyemstva i pidpryyemnytstva. Antyreiderstvo [Economic and property security of the enterprise and entrepreneurship. Anti-raiding]*. Ternopil: Terno-graf. [in Ukrainian].
17. Kozachenko, H. V., Ponomarov, V. P., & Lyashenko, O. M. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennya [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision]*. K.: Libra. [in Ukrainian].
18. Lokotetska, O. V. (2011). Vykorystannya systemnoho pidkhodu pry doslidzhenni ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [The use of a system approach in the study of the economic security of the enterprise]. In *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriya: Tekhnichnyy prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva [Bulletin of the National Technical University «KhPI». Series: Technical progress and production efficiency]*: Vol. 8 (pp. 197-202). [in Ukrainian].
19. Kamlyk, M. I. (2005). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti. Ekonomiko-pravovyy aspekt [Economic security of business activity. Economic and legal aspect]*: Tutorial. K.: Attica. [in Ukrainian].
20. Kim, Yu. H. (2009). *Upravlinnya systemoyu finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [Management of the company's financial security system]*. (Ph.D. in Econ. Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
21. Slobodyanyk, T. M. (2008). Zaprovadzhennya kompleksnoyi systemy ekonomichnoyi bezpeky ta otsinka yiyi efektyvnosti na suchasnomu pidpryyemstvi [Introduction of a comprehensive system of economic security and evaluation of its effectiveness at a modern enterprise]. *Ekonomichnyy prostir – Economic space*, 12/2, 22-27. [in Ukrainian].
22. Shkarlet, S. M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: innovatsiynyy aspekt [Economic security of the enterprise: innovative aspect]*. Kyiv: NAU. [in Ukrainian].
23. Ivashchenko, H. A., & Yaroshenko, O. F. (2011). Identyfikatsiya definitsiyi «ekonomichna bezpeka pidpryyemstva» [Identification of the definition of «economic security of the enterprise»]. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, 129-131. [in Ukrainian].
24. Yermoshenko, M. M., & Horyacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoyi bezpeky: derzhava i pidpryyemstvo [The financial component of economic security: the state and the enterprise]*. Kyiv: NAU. [in Ukrainian].
25. Korobchynskyy, O. L. (2009). Metodyka formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [The method of formation of the system of economic security of the enterprise]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 4(94), 41-45. [in Ukrainian].
26. Franchuk, V. I. (2010). *Osoblyvosti orhanizatsiynoyi systemy ekonomichnoyi bezpeky vitchyznyanykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky [Peculiarities of the organization of the system of economic security of domestic joint-stock companies in the conditions of a transformational economy]*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. [in Ukrainian].
27. Ovcharenko, Ye. I. (2015). *Systema ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: formuvannya ta tsilepokladannya [The system of economic security of the enterprise: formation and goal setting]*. Lysychansk: PromEnergo. [in Ukrainian].
28. Dykan, V. L., & Nazarenko, I. L. (2011). *Kompleksna metodyka vyznachennya rivnya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [A comprehensive method of determining the level of economic security of the enterprise]*. Kharkiv: Ukrainian State Academy of Railway Transport. [in Ukrainian].
29. Kopytko, M. I. (2015). *Kompleksne zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv (na materialakh pidpryyemstv transportnoho mashynobuduvannya) [Complex provision of economic security of enterprises (based on the materials of transport engineering enterprises)]*. (Dr.Sci. in Econ. Dissertation, Higher educational institution «Krok» University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine). [in Ukrainian].
30. Omelyanovych, L. O., & Dolmatova, H. Ye. (2005). *Ekonomichna bezpeka torhovel'noho pidpryyemstva [Economic security of a trading enterprise]*. Donetsk: Donetsk State University of Economics and Trade. [in Ukrainian].
31. Khoma, I. B. (2012). *Formuvannya ta vykorystannya system diahnostryky ekonomichnoyi zakhyshchenosti promyslovoho pidpryyemstva [Formation and use of diagnostic systems for the economic security of an industrial enterprise]*. Lviv: NU «Lviv Polytechnic». [in Ukrainian].
32. Kyrylenko, V. I. (2005). *Investytsiyna skladova ekonomichnoyi bezpeky [Investment component of economic security]*. K.: KNEU. [in Ukrainian].
33. Fomina, M. V. (2005). *Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpryyemstv: teoriya i praktyka [Problems of economically safe development of enterprises: theory and practice]*. Donetsk: Donetsk State University of Economics and Trade. [in Ukrainian].
34. Yepifanov, A. O., Plastun, O. L., & Dombrovskyy, V. S. (2009). *Finansova bezpeka pidpryyemstv i bankivsk'ykh ustanov [Financial security of enterprises and banking institutions]*. Sumy: Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine. [in Ukrainian].
35. Vasylytsiv, T. H. (2008). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zmitsnennya [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms]*. Lviv: Aral. [in Ukrainian].
36. Vasylytsiv, T. H., & Mykytyuk, R. M. (2012). *Udoskonalennya metodyky otsynyuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Improvement of the methodology for assessing the economic security of the*

- enterprise]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific bulletin of NLTU of Ukraine]*: Vol. 22 (pp. 181-188). [in Ukrainian].
37. Kozachenko, H. V., Ponomarov, V. P., & Lyashenko, O. M. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennya [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision]*. K.: Libra. [in Ukrainian].
38. Korchevska, L. O., & Demenska, A. M. (2011). Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Conceptual approaches to determining the economic security of the enterprise]. *Biznes-navihator – Business navigator*, 24(3), 40-47. [in Ukrainian].
39. Lyashenko, O. M. (2011). *Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]*. Luhansk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. [in Ukrainian].
40. Sosnovska, O. O. (2018). Ponyattya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva v konteksti riznykh metodolohichnykh pidkhodiv [The concept of economic security of enterprise in the context of different methodological approaches]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 443-447. [in Ukrainian].
41. Kozachenko, H. V. (Ed.) (2010). *Systema ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo [System of economic security: state, region, enterprise]*. Luhansk: Elton-2. [in Ukrainian].
42. Zakharov, O. I. (2012). Teoretychni osnovy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv [Theoretical foundations of ensuring the economic security of enterprises]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK» – Scientific notes of «KROK» University*, 32, 80-86. [in Ukrainian].
43. Denysov, O. Ye. (2017). Naukovi pidkhody do doslidzhennya kontseptiv ekonomichnoyi bezpeky haluzi [Scientific approaches to the study of the concepts of economic security industry]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK» – Scientific notes of «KROK» University*, 48, 19-26. [in Ukrainian].
44. Valikov, V. P., & Makedon, V. V. (2017). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva u konteksti protsesnoho pidkhodu [Economic security of the enterprise in the context of the process approach]. *Nobelivs'ky visnyk – Nobel Bulletin*, 1(10), 12-22. [in Ukrainian].
45. Zhyvko, Z. B. (2014). Mekhanizm upravlinnya systemoyu ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Management mechanism of the economic security system of the enterprise]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy]*: Vol. 3(44) (pp. 37-42). [in Ukrainian].

Pravdyvets O.M. Scientific approaches to studying the system of economic security of an enterprise

The article considers the basic scientific principles and defines the main scientific approaches to the methodology of studying the economic security systems of enterprises, which include systemic, structural, functional, process, integrated, organizational-scientific, and resource-functional approaches. The author reveals that the integration of these approaches allows for a deeper understanding of the mechanisms of functioning and development of economic security of enterprises at different levels. Specific scientific approaches inherent in the development of the methodological foundations of security science are characterized, including defensive, competitive, harmonized, convergent, dynamic, adaptive, activity-based, reactive-situational, and resilient approaches. The article proves that this methodology has a significant scientific basis presented in numerous works that analyze in detail the phenomenon of economic security at different levels – from the state and regions to individual organizations. The author finds that the issues of security science are undergoing significant transformations, which are determined by changes in the external and internal environment of enterprises in the context of increasing turbulence and dynamics. These changes cause a constant need to analyze, improve, and develop new approaches, mechanisms, and tools to effectively respond to new threats and challenges. The article proves that the current conditions of informatization and digitalization require the inclusion of new information and technological foundations in the methodological apparatus, which expands the possibilities and methods of cognition. It determines that the synthesis of various scientific approaches and principles creates a conceptually new basis for security science, which reflects the need for a comprehensive and in-depth analysis of the economic security of enterprises, taking into account their interaction with various economic, social, political, and technological systems. The author proves that such an approach allows not only to analyze existing conditions and threats in depth but also to predict potential challenges and develop effective strategies for sustainability and development.

Keywords: economic security, enterprise, security science, digital technologies, methodology, efficiency.

Правдивець Олександр Миколайович – кандидат військових наук, доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою Навчально-наукового інституту менеджменту безпеки ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (e-mail: pravd72@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5242-9683>).

Pravdyvets Oleksandr Mykolayovych – Ph.D. (Military), Associate Professor of the Department of financial and economic security management of the Academic institute of safety management of the KROK University.

Надійшло 30.08.2023 р.